ANTROJI DALIS

DRAUGAS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement | 1991 m. spalio mėn. 26 d. / October 26, 1991 | Nr. 210(38)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Czesław Milosz apie teokratinės valstybės pavojų Lenkijoje

Poetas Czesław Miłosz visad tikėjo nepaprasta religijos svarba kultūrai ir visuomenei. Tačiau New York'o savaitiniame žurnale *The New Republic* liepos 8 d. išspausdintame pesimistiškame straipsnyje jis perspėja, kad Lenkijai gresia pavojus tapti „teokratiška" — Bažnyčios valdoma — valstybe. Jo patarimas Lenkijos Katalikų Bažnyčiai: nesikiškite į politiką.

Czesław Milosz

Anot Milosz'o, centrinis mūsų šimtmečio ideologijos faktas yra religinės vaizduotės erozija. To esą nepakeitė ir totalitarizmo nuosmūkis. Religijos pasitraukimas ypač ryškus pasiturinčiame ir sočiame Vakarų pasaulyje. Lenkijoje tačiau bažnyčios tebėra pilnos, lenkai, atrodo, esantys „pagrindiniai Marijos gynėjai".

Poetas perspėja, kad šis Lenkijos vaizdas yra klaidinantis. Katalikų Bažnyčia Lenkijoje užėmė nepaprastai aukštą moralinę poziciją karo metu ir po karo, per 45-erius metus ateistinio režimo, kuris bandė ištrinti ribą tarp gėrio ir blogio. Bažnyčia be atvangos priminė lenkams esmines vertybes ir taip Lenkija tapo šalimi su dviejomis hierarchijomis: komunistinio aparato ir bažnytine. Karol Wojtyła išrinkimas popiežiumi labai paveikė lenkų sąmonę ir sutvirtino jų įsitikinimą, kad Lenkija esanti sala tarp nukrikščionintų šalių į vakarus ir į rytus.

Ši padėtis, anot Milosz'o, labai pasikeitė. Jam nerimą kelia tai, kad Lenkijoje žmonės pradeda bijotis kunigų, ir jis klausia, kiek seimo ar senato narių šiandien išdrįstų pasakyti kalbas, kurios galėtų būti apkaltintos nukrypimu nuo tikinčiųjų katalikų pažiūrų? Ar Bažnyčia turėtų naudoti valstybę kaip savo įrankį? Milosz'as primena, kad Amerikoje Bažnyčia yra griežtai atskirta nuo valstybės, bet tai nesustabdė religijos įtakos išplitimo, ir šiandien Amerika yra žymiai mažiau nukrikščioninta negu Europa.

Įsitikinęs, kad Bažnyčios pavertimas oficialia institucija ir bet kokia prievarta žaloja religinį tikėjimą, poetas reiškia rūpestį, kad religija buvo sugrąžinta į mokyklas per daug staigiai ir be jokių diskusijų. Jam susidarė įspūdis, kad vyriausybės sluoksniai baugščiai paklūsta bažnytinei hierarchijai.

Milosz'ui taip pat atrodo, kad Lenkijoje nebeįmanoma laisvai diskutuoti kunigijos nepaprasto susidomėjimo seksualiniais klausimais. Jis pamini paradoksą, kad pasaulio rekordą abortų srityje yra pasiekusi katalikiškoji Lenkija arba nereligingoji Sovietų Sąjunga. Dauguma kunigų Lenkijoje, užuot skelbę evangeliją, kartoja religinius draudimus. Bet kuris pilietis, besiremiantis parlamento atstovų teise laisvai diskutuoti visus klausimus, įskaitant abortus, laikomas dorovine pabaisa.

Milosz'as dar gerai atsimena tarpkarį, kai su politine dešine susidėjusiam politiniam klerikalizmui oponavo lėkštokas intelektualų antiklerikalizmas. Šis pasidalinimas į dvi priešiškas stovyklas buvo kenksmingas tiems lenkams, kurie rimtai domėjosi religinėmis idėjomis. Visa tai, rašo poetas, nepaprastai pasikeitė po karo, kada Lenkijoje išsiplėtė katalikų intelektualų judėjimas — galbūt gausesnis ir gyvybingesnis negu bet kurioje kitoje katalikiškoje šalyje. Jokiame kitame komunistų valdomame krašte nebuvo sukurta tokia galinga atsvara prieš oficialų žargoną kaip Lenkijoje. Dar prieš karą religingieji intelektualai buvo laikomi egzotiškais gyvūnais; pokario metais religijos reputacija visiškai pasikeitė. Tie intelektualai sėkmingiausiai palaikė ryšį su Vakarų idėjomis ir kūryba, su religinėmis ir nereliginėmis kultūrinėmis apraiškomis.

Ir tai, tvirtina poetas, jau praeityje. Vos tiktai pradingo ateistinė valstybė ir būtinybė jai priešintis, sugrįžo prieškarinė padėtis. Dauguma katalikų lenkų vėl pradėjo žiūrėti į tą nepaprastą katalikų intelektualų sąjūdį kaip į „žydus ir masonus".

Milosz'as pranašauja, kad ir Lenkijoje religija sutrūnys iš vidaus. Po poros dešimtmečių, sako jis, Lenkija bus taip pat mažai krikščioniška kaip Anglija ar Prancūzija ir pasižymės antiklerikalizmu, kuris būsiąs nukreiptas prieš klerikalų galybę ir jų teokratinės valstybės programą. Bet poetui tai nereiškia religijos žlugimo. Tiktai mūsų visatos ir pasaulio samprata, dar įstrigusi į 19-ąjį šimtmetį, neleidžia mums įžiūrėti ateinančios naujovės, kurios ženklai ryškūs poezijoje, mene bei muzikoje — tvirtina lenkų poetas ir lietuvių bičiulis Czeslaw Milosz.

jp

Šiame numeryje:

Teokratinės valstybės pavojus • Privatizacija • Naujas JAV LB amžius? • Juozo Žilevičiaus šimtmečiui • Jonės Paltarokaitės-Valaitienės eilėraščiai • Tomas Venclova Chicago'je • Sezono pradžia Vilniaus Filharmonijoje

Privatizacija Lietuvoje

STASYS ALŠĖNAS

Einant į „laisvą rinką", ji negalima be ūkio „privatizacijos". Pirmą kartą tą žodį vartodamas, imu jį į kabutes, nes dabar jis tampa ekonomijos mokslo terminu, reiškiančiu charakterį ir procesą, t.y. perėjimą iš marksistinio, komandinio ūkio sistemos į kapitalistinę. Tas terminas turi du aspektus: pirma — *charakterį*, reiškiantį „entrepreneurship" (verslininkavimą) laisvos pasiūlos ir paklausos ūkyje ir „laissez-faire" bei privačios nuosavybės ūkio struktūrą, ir antrą aspektą, tai *proceso dinamiką*, pereinant iš marksistinio-kolektyvinio į privačios nuosavybės ūkininkavimo būdą ir metodą.

Pradėkime nuo charakterio. Pastarųjų mėnesių patirtis rodo, kad įvairūs autoriai, pateikdami svarstyti Aukščiausiajai Tarybai savo ekonominę ir „privatizacijos" programą, kuri apima ne tik visas ekonominio, bet ir socialinio gyvenimo sritis, užmiršo vieną mažą „smulkmeną": valstybės Konstituciją. Lietuvos valstybės atkūrimas, be abejo, reiškia „teisinės valstybės" (Rechtsstaat) įkūrimą, valdymą ir įstatymdavystę („legislation") pagal konstitucines normas, priimtas demokratiškai išrinkto Seimo.

Nepriklausomos Lietuvos Respublikos paskelbimas taip pat reiškia tautos pasiryžimą ne tik nusimesti svetimą jurisdikciją, bet ir universalių žmogaus teisių, kurios yra virš ekonominių svarstymų, įgyvendinimą savoj valstybėj per savo konstituciją ir iš jos plaukiančią įstatymų leidybą. Kai kitas Lietuvos Seimas susirinks, tarp įvairių prigimtųjų ir etinių žmogaus teisių ir laisvių turės būti konstituciškai garantuotos bent dvi universalios teisės, liečiančios ekonomiją, t.y. privačios nuosavybės teisė ir neliečiamybė ir žmogaus teisė į darbą. Siūlyčiau į konstituciją įrašyti dar vieną naują punktą, liečiantį ekonomiją, t.y. uždraudimą pinigų naudojimo kaip priemonės turto perdalijimui valstybėje. Be abejo, tų garantuotų teisių ir laisvių bus daugiau. Jos priklausys nuo žmonių, kurie tą konstituciją formuluos, ir nuo Seimo, kuris ją priims, nežiūrint, ar jis bus vadinamas konstituciniu, pirmuoju, trečiuoju, penktuoju, atstatomuoju, ar kaip kitaip, bet svarbiausia, kad jis bus išrinktas pagal mūsų pačių, t.y. Aukščiausiosios Tarybos priimtą rinkimų įstatymą ir taisykles, greičiausiai balsuojant už partijų sąrašus, bet ne tiesiogiai už asmenis.

Šiuo metu valdžia Lietuvoje disponuoja dviejų rūšių turtu. Pirmoji rūšis tai nacionalizuotas, kitaip sakant, atimtas, o dar paprasčiau, Stalino pakalikų, atvažiavusių su Raudonosios armijos tankais ir kulkosvaidžiais, išplėštas ir pavogtas privatus turtas (kaip nekilnojamas turtas, prekybos ir pramonės nuosavybės ir t.t.), t.y. tas, kas buvo privati nuosavybė, Stalinui okupuojant Lietuvą, ir antroji rūšis tai tautos užgyventas turtas jau okupacijos metais, t.y. visuomeninis turtas. Dėl visuomeninio turto, tai iš karto sutinkame su pasiūlymu: „privatizaciją vykdyti, tik perduodant", kad gautos pajamos eitų į valstybės iždą, kurio savininkai yra visi piliečiai.

Tačiau laikome neleistinu, nepateisinamu ir ekonomiškai absurdišku pasiūlymą negrąžinti buvusį privatų, atimtą, teisingiau Stalino pavogtą turtą buvusiems jo savininkams ar jų įpėdiniams. Buvo sakančių, kad „ekonomiškai žalinga ir idėja nemokamai grąžinti buvusiems savininkams žemę ar kitokį turtą arba išmokėti kompensaciją". Proponentai, kaip matome, šį vagystės įteisinimą grindžia „ekonomišku žalingumu". Visų pirma jie šio žalingumo niekur neparodė ir nepagrindė, kad matytume, kodėl tai žalinga, o antra tas teigimas kaip toks yra gryna nesąmonė ir kontradikcija, nes, pirma, jie siūlo *„privatizaciją", paneigdami privačios nuosavybės teisių neliečiamybę*, ir antra, yra neginčijamai praktikoje įrodyta, kad ta neliečiamybė yra ūkiškai naudinga per visą ekonominės veiklos spektrą. Kokia čia gali būti privatizacija be privačios nuosavybės teisių besąlyginio pripažinimo ir garantavimo. Be privačios nuosavybės neliečiamybės principo nebūtų buvę Vakarų pasaulio negirdėtai aukšto gyvenimo standarto.

Šiam mano teigimui įrodyti yra prirašyta kalnai knygų, kurios gina prigimtąją teisę į privačią nuosavybę pagal krikščionišką etiką ir krikščionišką socialinį mokslą. Šiai pažiūrai niekas kitas pasaulyje nesipriešina, išskyrus marksizmą. Ta prigimtoji teisė yra ginama ne tik mokslu, bet ir kalnais lavonų. Lietuvis ar ukrainietis ūkininkas, begindamas savo turtą, išvažiavo į Sibirą, o jo sūnaus partizano lavonas gulėjo turgaus aikštėje.

Turėtų būti aišku, kad šalia ūkinio aspekto yra kitas aukštesnis principas, aukštesnė plotmė, t.y. prigimtosios žmogaus teisės, kurių jie laužyti negali. Su dideliu pasigėrėjimu skaitėme Lietuvos agropramoninio banko pirmininko Prano Vilūno pasisakymą: „Aš pasisakyčiau už visišką skriaudų atlyginimą. Visame pasaulyje žemė turi vertę ir nemokamai ją atgauti turėtų tik buvęs jos savininkas ar palikuonis, kuris ūkininkaus toje žemėje. Kiti buvę žemės savininkai ar jų palikuonys turėtų tapti ūkių dalininkais, akcininkais, nuomotojais arba gauti atitinkamą kompensaciją, bet ne iš valstybės, o iš žemės naudotojų". Ačiū, teisingam žmogui! Lietuvai nereikia iš pačių lietuvių ir žydų pavogto turto.

Kaip kontrastą, klausimui pailiustruoti noriu pacituoti Kazimiero Antanavičiaus teigimus, pirma, dėl to, kad jie yra reprezentatyvūs ir antra, kad jis yra Aukščiausiosios Tarybos komisijos, kuri tuos klausimus svarsto, pirmininkas. Jis rašo: „Jeigu kalbama apie Lietuvos kūrimą, o ne griovimą, kodėl buvę savininkai prieš penkerius metus taip aiškiai nekėlė nuosavybės klausimo?" Čia yra aiški supozicija, kad tie, kurie kelia nuosavybės klausimą, Lietuvą griauna. Ar tikrai taip?... Pamatysime vėliau... Toliau jis rašo: „Jei Gorbačiovo režimas yra demokratiškesnis, tegul Gorbačiovas ir atiduoda tą nuosavybę. Ar Lietuvos Respublika yra ką nors nusikalstamo padariusi tiems žmonėms? Ji prarado savo turtus, didelę aukso dalį, menines vertybes, žmones...".

Principiniame konstitucinio dalyko svarstyme prie ko čia Gorbačiovas ir Lietuvos Respublikos nusikaltimai? Taip, kaip privačios nuosavybės teisės neliečiamumo garantavimo paneigimas nėra pirmininko Kazimiero Antanavičiaus asmeninėj valioj, taip ir jos užtikrinimas nėra Gorbačiovo valioj. Tai yra prigimtųjų žmogaus teisių neliečiamumo garantavimas konstitucijoje ir jos rėmuose įteisintoje tolimesnėje įstatymdavystėje, ne pagal Aukščiausiosios Tarybos, bet konstitucinio seimo valią. Čia įstatymo reikalas. Niekas nesako, kad „Lietuva nusikalto" ir kad pavogto turto grąžinimas teisėtiems savininkams yra „už Lietuvos griekus". Antanavičius toliau rašo: „Ir štai dabar buvusiems savininkams reikia draskyti Lietuvą į gabalus tik dėl to, kad tai jų. Kodėl turim grąžinti vienam visų mūsų sąskaita?"

Dabar mes klausiam: kodėl privačios nuosavybės pripažinimas yra „Lietuvos draskymas". Negi privatus ir teisėtas savininkas, grąžintą jam, sakysim, 20 hektarų gabalą iš Lietuvos atsipjaus ir nusiveš į Australiją? Ar namą, per 50 metų prie komunistinės tvarkos dažniausiai tapusį lavžu, atvažiavęs su helikopteriu nusikels į New York'ą. Jie kaip buvo, taip ir pasiliks Lietuvoj, Lietuva nebus sudraskyta, pasikeis tik nuosavybės forma, užuot vagiui priklausys tam, kas tą turtą uždirbo. Ar Vokietija, ar Amerika yra „sudraskytos", kur privati nuosavybė yra gerbiama? Ten, kur ji yra negerbiama, yra marksistinis ubagynas.

Privačios nuosavybės klausimas turi tris aspektus: ekonominį, socialinį ir etinį. Dėl ekonominio reikia žinoti, kad be privačios nuosavybės garantavimo negali būti mikroekonomikos, tikrąja to žodžio prasme, nes pastaroji yra pagrįsta kalkuliuota rizika ir verslininkavimu („entrepreneurship"), kurie įgalina „laisvos rinkos" egzistavimą ir kainų mechanizmo veikimą. Ar gali būti valdiškas verslininkas („entrepreneur")? Tam, kurio akiratis ribojasi stalinistiniu komunizmu, mano argumentai nesuprantami, nes jis nesupranta ne tik klasikinio, bet ir postKeynes'inio mišrios ekonomijos kapitalizmo, bet ir savo marksizmo, nes jis nesupranta ekonomijos apskritai.

Antras, socialinis aspektas, yra turbūt geriausiai išanalizuotas Katalikų Bažnyčios socialiniame moksle, t.y. yra popiežių enciklikose ir jos vadovaujančių sociologų darbuose. Tai yra labai ilga kalba, ilgesnė negu šių paskaitų rėmai gali leisti, tačiau, kai privačios nuosavybės klausimas yra svarstomas Aukščiausiosios Tarybos specialioje komisijoje, kuriai Kazimieras Antanavičius pirmininkauja, tai ten jis turėtų būti svarstomas su atitinkamu akademiniu rimtumu, atitinkamu intelektualiniu lygiu, kad nepadarytų Lietuvos ūkiui nepataisomos žalos ir gėdos Aukščiausiosios Tarybos institucijai, kuri turi palaikyti bent minimalų autoritetą.

Ir trečias aspektas tai etinis, kuris yra priešingybė principui: „kas mano, tai ne tavo, o kas tavo, tai ir mano". Tiksliau, ką pats uždirbai — tai tavo, o ką kitas uždirbo — tai jo, ir jei iš jo paėmei, tai pavogei. Septintas Dievo įsakymas sako „Nevok". Valstybė negali būti vagių banda. Pas mus Amerikoje, jei žinai, kad daiktas yra vogtas ir tu jo negrąžini, tai esi kriminališkai baudžiamas, kaip ir pats vagis. Prisipažinsiu, kad tokios kalbos, kaip komisijos pirmininko — Antanavičiaus pavaizduotos, man „netelpa į galvą". Jam ir kitiems stalinistinio komunizmo palikuonims „privatizacija" yra surišta su kažkokia „funkcine" privačia nuosavybe pagal valdžios užgaidas, bet ne su nemanipuliuojamu principu, ant kurio stovi Vakarų krikščioniškos civilizacijos gerovė. „Privatizacija" be privačios nuosavybės teisių užtikrinimo yra ne tik silpnai užslėpta apgavystė, bet ir absurdas. Po šių pavyzdžių turbūt aišku, kodėl reikalingi konstituciniai teisingumo pagrindai, kurie suvaldytų vagis ne tik gatvėje, bet ir valstybinėse institucijose.

(Nukelta į 2 psl.)

* Viena iš serijos paskaitų Lietuvos ekonomijos klausimais, autoriaus skaityta Vilniuje 1991 m. birželio 10 d.

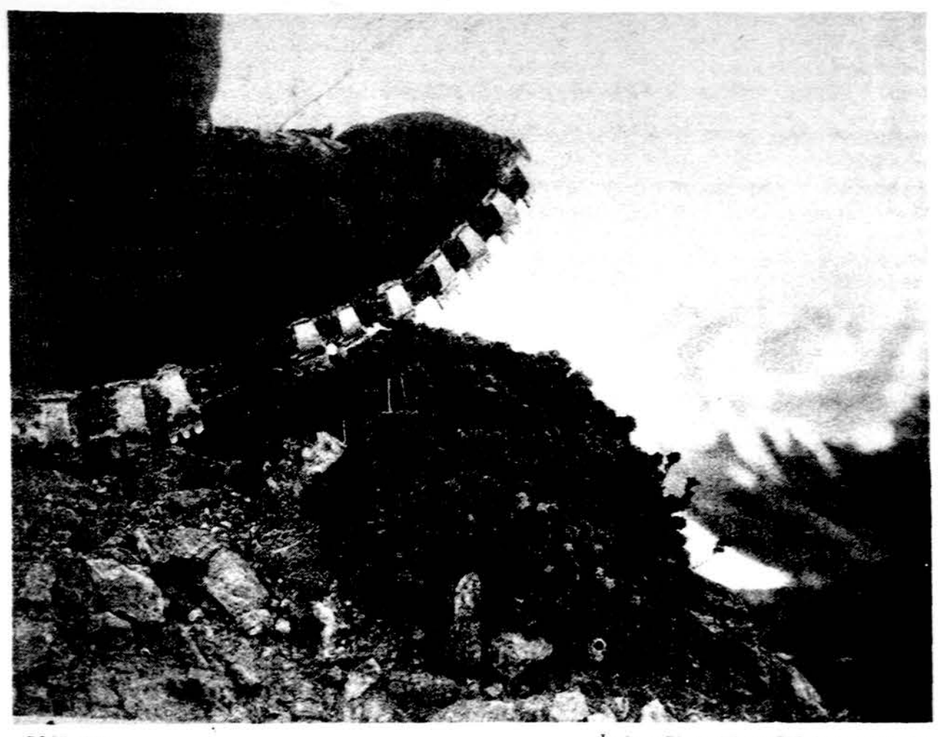

„SOS", 1982 — Česlovo Blazevičiaus (Vilnius) nuotrauka

Vakar, spalio 25 dieną, Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicago'je, buvo atidaryta jubiliejinė dvidešimtoji metinė Lietuvių fotografijos paroda. Eksponuojami išeivijos ir Lietuvos fotografų darbai laisva tema ir šių metų konkursine — „Sportas". Paroda vyks iki lapkričio 3 dienos.

Privatizacija Lietuvoje

(Atkelta iš 1 psl.)

Tik tada, t.y. sugrąžinus vogtą įvairių rūšių turtą, jei valstybė mano, kad bendram gėriui („public good") kieno nors turtas ar dalis jo yra valstybei reikalingas, valstybė gali jį paimti pagal visame kultūringame pasaulyje priimtą „eminent domain" konceptą, teisingai atlygindama buvusiam savininkui. Kaip lietuviškai išversti „eminent domain" terminą, reikia klausti lietuvių teisininkų. Aš tą terminą verščiau „aukštesnės tvarkos, gėrio ar valdos" prasme.

Pagaliau ir Mykolo Krupavičiaus Lietuvos žemės reforma buvo pagrįsta ta koncepcija krikščioniškos etikos rėmuose. Apie privačios nuosavybės teisių apsaugą čia kalbame tik principine prasme, žinodami, kad jų įgyvendinimas po 50 metų, įvykus pasikeitimams, kai kuriais atvejais yra gerokai komplikuotas, bet įmanomas. Pavyzdžiui, tuščia žemė apie miestus yra apstatyta arba paversta miestiečių „sklypais". Teisingumas reikalauja apsaugoti visų teises lygiai.

* * *

Šalia ką tik išdėstyto vieno konstitucinių žmogaus teisių pažeidimo, ekonominės reformos programa pažeidžia ir kitą, t.y. antrą konstitucinę žmogaus teisę – *teisę į darbą*. Teoriškai dalykas čia gerokai komplikuotesnis,nes yra gana daug „darbo teorijų". Tačiau jas galima suvesti į pagrindines tris: marksistines, liberalines-kapitalistines ir krikščioniškas, tiksliau, Katalikų Bažnyčios socialinio mokslo apibrėžtas, kur darbo teorijai popiežiai savo enciklikose ir katalikų filosofai savo darbuose per 100 metų nuo Leono XIII laikų skiria ypatingą dėmesį. Šioj vietoj, kai tam klausimui tegalime skirti tik porą pastraipų, visą klausimą labai suprastinsime, atkreipdami skaitytojo dėmesį tik į teigimus apie „darbo rinką", kurie labai primena Thomas R. Malthus'o teoriją ir pažiūras į darbą ir darbo žmogų. Ta teorija yra katastrofiška.

Visokios žmogaus teisės („human rights") ir laisvės, kaip sąžinės, žodžio, susirinkimų laisvė ir t.t., yra etinės teisės, o teisė į darbą yra aukštesnė už jas, nes yra ji prigimtoji, natūralioji („natural right"), remiantis natūraliąja teise („natural law"). O dėl ekonomijos, tai ji kyla iš „darbo padalijimo" („division of labor") principo, kuris reiškia kaip tik tai: *padalijimą*, o ne darbą man ar tau pagal dienos „rinką".

Šiandien laisvo ūkio kraštuose principiškai toliausiai yra nuėjusi Japonija. Jau daugiau kaip 60% visų jos darbininkų turi savo *įmonės garantuotą darbą visam gyvenimui*. Tokias garantijas gali pajegti duoti tik vidutinio dydžio ir didžiosios įmonės, o mažosios verčiasi apdraudos principu, kaip ir Vakarų Europoje. Ten yra pilnas įdarbinimas (1-2 nedarbo procentai), o ne „aukštas užimtumo lygis", nekvalifikuojant procentais. Priešingai, Amerikos ekonomistai pradėjo skelbti, kad statistiškai 6%, o praktiškai 10% yra ne tik aukštas, bet „pilnas užimtumo lygis". Tai sofistika. Toks aukštas nedarbo procentas atitinka ūkinio atoslūgio beveik krizės lygį. Tai realybė.

Lenkijoje ir kituose persitvarkančiuose kraštuose „aukštas užimtumo lygis" lygus netoleruotinam ir visuotinai siaučiančiam nedarbui. Pagal Rytų Europos ir Rytų Vokietijos patirtį, pradedant „privatizaciją", Lietuvai nežadamas aukštas įdarbinimo lygis. Priešingai – nedarbas žiūri Lietuvai į akis.

Teisės į darbą reikalavimas gal skamba ir marksistiškai (iš tikrųjų taip nėra), bet tai yra lygiai taip pat ir pagal krikščionišką doktriną, kurią esu pilnai integravęs į savo „perteklių ekonomijos" sistemą, kurios teorinę propoziciją pabaigoje pateiksiu. Lietuvoje ir ten, kur mano sistema būtų įgyvendinta, *nei nedarbo, nei nuolatinės baimės netekti darbo neturi būti.*

Čia pademonstravome ūkio reformos programos du universalių žmogaus teisių pažeidimus, kurie jau iš anksto pažeidžia būsimąją Lietuvos konstituciją, jos dar neišdiskutavus ir nepriėmus. Gal skamba nelogiška pažeisti tą, kas dar neegzistuoja. Taip, galima, kai pažeidžiama ne raidė, bet universalūs principai, nors dar jie nesurašyti į konstituciją. Gedimino Šerkšnio Amerikoje pareiškimu, Aukščiausiosios Tarybos Valstybės atkūrimo komisija, kuriai jis priminkauja, turi kelis tikslus: vienas jų, pagal Šerkšnį, „būtų naujos konstitucijos paruošimas". Čia yra nuostabus prioritetų apvertimas aukštyn kojom, t.y. pirma leidžiami visokie konstituciškai svarbūs įstatymai, o tik tada bus „ruošiama konstitucija". Tikras kuriozas!

Dabar priėjome prie klausimo, ar Aukščiausioji Taryba turi mandatą priimti įstatymus, faktiškai įteisinančius Stalino ir Hitlerio okupacinių valdžių konfiskacijas, ir pati tą vogtą turtą pardavinėti? Ji neturi tokio mandato ne vien tik dėl fakto, kad dar nėra veikiančios konstitucijos, bet ji neturi mandato net pačiai konstitucijai priimti. Ir štai dėl ko...

Pirmas klausimas, kas ji yra? Aukščiausioji Taryba buvo išrinkta pagal sovietinę konstituciją ir Gorbačiovo perestroikos rinkimines taisykles, kurios tikrai demokratinei valstybei visai nėra priimtinos. Nežiūrint, ar 1990 m. kovo 11 d. paskelbus savo deklaraciją Lietuva būtų gavus ar negavus kitų valstybių pripažinimą, Aukščiausioji Taryba yra tik pereinamojo laikotarpio *provizorinė valdžia*. Tiesa, ji yra laisvai išrinkta. Tokiu būdu kaip Lietuvos Aukščiausioji Taryba buvo išrinktos Latvijos ir Estijos Aukščiausiosios Tarybos, kurios save laiko provizorinėm valdžiom. Remiuosi Eltos 1991 #2, jų pareiškimu JAV Kongresui ir administracijai. Lietuvos Aukščiausioji Taryba, negavus kitų valstybių pripažinimo, veikia ne kaip Lietuvos valstybės valdžia, bet kaip Lietuvos politinės bendruomenės („body politic") atstovė (žiūrėk mano straipsnį *Lietuvos rytas*, Nr. 132 – S.A.). Taigi jos pirmas ir svarbiausias uždavinys yra pradėti organizuoti demokratinės valstybės funkcionavimą, visų pirma pravedant ne gorbačioviškus, bet lietuviškus rinkimus į konstitucinį seimą, kad pačių pažangiausių demokratinių valstybių pavyzdžiu galėtume įtvirtinti pastovaus mandato demokratinę-partinę infrastruktūrą.

Galėtume pasiūlyti Aukščiausiajai Tarybai išsiversti ir priimti, jei reiktų, su mažais pakeitimais, Vakarų Vokietijos rinkimų įstatymą, o pačius rinkimus į naują seimą pravesti ne greičiau kaip už vienerių ar pusantrų metų, kad partijos turėtų pakankamai laiko susitvarkyti rinkimams. Iš man žinomųjų vokiška rinkimų sistema yra pati geriausia.

Parlamentas yra griežtai valstybinė institucija. Aukščiausioji Taryba yra parlamento *atitikmuo*. Nuo pat graikų ir romėnų laikų galima ieškoti visokių visokiausių analogijų, bet nesant valstybės, rimti žmonės tik netiesiogine prasme kalba apie nesamos valstybės „parlamentą". Nereikia mums daug ieškoti pavyzdžių ir precedentų kitur, mes turime jų pakankamai savoje patirtyje. 1917 m. rugsėjo 18-22 d. lietuvių atstovų konferencijos Vilniuje išrinktoji Lietuvos Taryba, demokratiniame procese būdama jau vienu žingsniu toliau negu dabartinė Aukščiausioji Taryba, tai yra jau būdama sudaryta iš demokratinių partijų, savęs nevadino ir nelaikė parlamentu, bet reiškiančia, moderniu terminu, „politinės bendruomenės" („body politic") arba „tautos" valią. Ir kai tik atsirado galimybė, *be jokių atsikalbinėjimų sušaukė „steigiamąjį" seimą, kad priimtų konstituciją.* Steigiamasis seimas buvo išrinktas 1920 m. balandžio 14-15 d., konstitucija priimta 1922 m. rugpjūčio 1 d., Žemės reformos įstatymas priimtas 1922 m. balandžio 3 d. Iki pastovios konstitucijos priėmimo nuo 1918 m. vasario 16 d. deklaracijos iki 1922 metų konstitucijos Lietuva vertėsi trim laikinom konstitucijom ir jokių svarbių ūkinių reformų nedarė. Tik 1922 metų pastovioji konstitucija davė valdžiai mandatą pradėti žemės reformą ir įvesti litą, tik tada tie du dalykai *tapo legaliais valstybės veiksmais.*

Kalbant apie mandatą konstitucinės reikšmės įstatymams, kaip vogto turto pasisavinimui, lito įvedimui ir t.t., pats faktas, kad rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą buvo „demokratiški", negali būti perinterpretuotas, pertemptas toliau, negu jis siekia. Tai nereiškia, kad sykį demokratiškai išrinktas – gali daryti absoliučiai viską, kas tik ateina į galvą. Demokratinėje valstybėje „demokratiškai išrinktas" yra kiekvienas šerifas, pamestų šunų gaudytojas („dog catcher") lygiai, kaip ir prezidentas Bush'as. Nieko čia ypatingo. Tačiau visi „išrinktieji" turi savo specifinius mandatus, o institucijos – savo „apribojimus ir išbalansavimus" („checks and balances").

Aukščiausioji Taryba turi suprasti, kad ji, būdama provizorine valdžia, moderniu terminu tariant, „politinės bendruomenės" atstovautoja, turi vykdyti savo pirminę misiją, tai yra *būti Lietuvos demokratinės valstybės institucijų kūrimo proceso pradininke ir stūmėja to proceso pirmyn „parlamentariniu būdu".*

Koks būtų Aukščiausiosios Tarybos laimėjimas, jei ji sugebėtų pravesti, niekieno nesutrukdyta (čia aš dar labai abejoju – S. A.), konstitucinio seimo rinkimus pagal jos pačios rinkimų įstatymą ir taisykles. Tiktai tada, kada ta diena ateis, kai sava konstitucija bus priimta ir netrukdomai vykdoma – turėsime suvereninę valstybę. Tai būtų pirmas žingsnis Lietuvos suverenumo praktiškame vykdyme, vertas daug daugiau negu Amerikos ir Luxembourg'o popierinis pripažinimas. Kaip Lietuvos Aukščiausioji Taryba buvo milžiniškas perestroikos laimėjimas, taip lygiai tolimesnis seimas, kuris priimtų Lietuvos Konstituciją, *būtų Aukščiausiosios Tarybos dar didesnis triumfas.*

Antra vertus, jei Aukščiausioji Taryba dar tokios valdžios, t.y. galimybės sušaukti konstitucinį seimą, neturi, tai ji juoba neturi mandato pardavinėti valstybės kontroliuojamą vogtą ir nevogtą turtą! Kaip gali būti imama iš žmonių tikri pinigai, tūkstančiai, dešimtys ar šimtai tūkstančių rublių ar litų už valstybės žinioje esantį turtą, kraštui dar tebesant sovietinėje jurisdikcijoje ir praktinėje kontrolėje? Čia negali būti jokios mėgėjiškos improvizacijos.

Tai teisinė pusė. Praktiškai dabartinė valdžia dar tebėra nepasiruošusi ekonomijos reformai. Visa Lietuvos žemė yra 1940 metais vogta nuosavybė, tačiau jos staigus išpardavimas ar (nors etiškai ir teisingas) grąžinimas buvusiems teisėtiems savininkams būtų dar nepribrendęs, neturint aiškiai ir preciziškai suformuluotos žemės ūkio politikos, turinčios seimo pritarimą. Čia tarnautų buvusios (1922 m. balandžio 3 d.) Krupavičiaus žemės ūkio reformos ir po to ėjusio kaimų „rėžių" perdalijimo į vienkiemius gerosios ir silpnosios pusės. „Privatizacija" reiškia ūkio reformą, todėl *žemės privatizacija turi būti žemės ūkio politikos dalis.* Reikia pradėti, žinoma, konstituciniuose rėmuose, nuo žemės ūkio politikos formulavimo. Kol kas jos nematėme. Nematėme nei ekonometrinių kompiuterių modelių, kurie duotų spėjamus vaizdus („estimates"), kaip, kurios rūšies, kokio dydžio ūkiai našiau funkcionuotų ir t.t., nei rinkų prognozės („market feasibility studies"). Kitaip ateis vėl „sodybų tuštėjimo metai" – šį kartą jau po kapitalistinių bankroto varžytynių.

Tokia metodika turi būti taikoma visoms ūkio šakoms, einant į jų privatizaciją pavieniui. Tai pasiruošimas tai dienai, kai turėsime nepriklausomą suvereninę valstybę su konstitucine valdžia, turinčia teisinį mandatą. Visokios improvizacijos, mėgėjiškos semantikos, kazuistikos, sofizmas ir diletantiškumo iškreipta dialektika tik užtemdo esmę – yra tik savęs ir savųjų apgaudinėjimas ir skriaudimas.

(Pabaiga ateinantį šeštadienį)

„Lietuvos galiūnas", 1990 Tado Žebrausko nuotrauka

Iš jubiliejinės dvidešimtosios metinės Lietuvių fotografijos parodos, kurios metu vykstančios Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicago'je, konkursinė tema yra „Sportas", šiuo

Krepšinio žvaigždės Vilniuje Antano Ališausko (Vilnius) nuotrauka

Iš Lietuvių fotografijos parodos, šiuo metu vykstančios Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicago'je.

Naujas JAV Lietuvių Bendruomenės amžius?

RAMUNĖ KUBILIŪTĖ

„Nėra konfliktų tarp kultūros ir politikos". Taip išsireiškė advokatė Regina Narušienė, prisistatydama JAV LB tarybos sesijoje kaip kandidatė į naują JAV LB valdybą. Daug kas galvoja, kad per pastaruosius keletą metų, pasikeičiant vėjams Lietuvoje, politika vyravo, kad menas, drama, muzika ir teatras liko apleisti Lietuvoje ir JAV lietuvių gyvenime. Gal tai tiesa, bet kaip bebūtų, žmonės turbūt dirba ten, kur jiems įdomu, kur jie mato savo sugebėjimus.

Ligšiolinė JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdyba, pirmininkaujama dr. Antano Razmos, pradėjo savo kadenciją su Sąjūdžio klestėjimu ir baigia savo kadenciją su Lietuvos nepriklausomybės pripažinimu. Šios kadencijos metu kultūrinis ir politinis gyvenimas ėjo ranka rankon, ir kiekvienas valdybos narys vienu ar kitu momentu nešiojo daugiu negu vieną kepurę. Gal didžiausiais šios kadencijos pasiekimais būtų galima laikyti „Dovana Lietuvai" fondo įsteigimą, Washington'o įstaigos įkūrimą (Asta Banionytė įstaigai sumaniai vadovavo nuo pirmutinės dienos). „Darbas Lietuvai" seminaras, naujai pavadintas, nauja paklausa sutraukė daug JAV LB apylinkių politinių darbuotojų, nors politinius seminarus ruošė ir ankstyvesnių kadencijų JAV LB valdybos. Šios kadencijos metu buvo rasti net du angliškai leidžiamo JAV LB žiniaraščio *Bridges* redaktoriai, kurie labai rėmė JAV LB darbą specialiai skiriamose skiltyse. Kiekvienas valdybos narys atliko nemažai „naujenybių" ir šiais metais tikrai buvo galima pajusti JAV LB tarybos narių pagarbą įvykdžiusiems sunkius darbus ir pasiekimus. Tai gal truputį skyrėsi nuo reakcijų per ankstesnes dvi tarybos sesijas, kai Krašto valdybos nariai dar nebuvo įpusėję savo kadencijų, ir kai gal nebuvo matyti tiek jų darbo vaisių.

Nauja valdyba, Prezidiumas

Spalio 4-6 dienomis Philadelphijoje vyko JAV LB tarybos tryliktoji sesija. Sesijos metu kadenciją baigianti Krašto valdyba padarė pranešimus apie savo veiklą. Pavasarį išrinkti tarybos nariai su entuziazmu rinkosi Philadelphijoje, net 2/3 niekad nebuvo ėję tų pareigų, nors su LB veikla jau susipažinę savo apylinkėse. Jie apsiėmė atstovauti savo apylinkėms ir atlikti savo pareigas JAV LB taryboje trejus metus.

Tarybos sesijoje nedalyvavo praėjusios sesijos Prezidiumo nariai, tad iš pradžių sesijai vadovavo Garbės teismo kadenciją baigiąs Vytautas Kutkus. Netrukus jau buvo išrinktas naujas Prezidiumas: Vytautas Kamantas (pirmininkas), dr. Vytas Narutis, Svajonė Kerelytė, Birutė Vilutienė, Gražina Kamantienė. Kandidatų į Prezidiumą ir Krašto valdybą pavardes rinko Nominacijų komitetas: Eduardas Meilus (pirmininkas), Teresė Gečienė, dr. Vytautas Majauskas, dr. Zigmas Brinkis.

Krašto valdybos rinkimai vyko šeštadienį po pietų. Kandidatai prisistatė su savo siūlomomis valdybos sudėtimis ir tarybos nariai slaptai balsavo. Rezultatai: naujasis JAV LB Krašto valdybos pirmininkas – Vytas Maciūnas iš Philadelphijos. Kas įdomu apie šį kandidatą tai, kad jis pats sakė, jog esąs pirmasis JAV LB pirmininkas, gimęs jau ne Lietuvoje. Vytas Maciūnas buvusios JAV LB valdybos kadencijos metu su Krašto valdybos pritarimu įsteigė Komunikacijos centrą Philadelphijoje. Jis jau buvo ėjęs įvairias pareigas JAV Lietuvių jaunimo sąjungoje ir JAV Lietuvių Bendruomenės Krašto valdyboje. Dėl jo pasišventimo lietuvių darbams ir projektams nėra abejonės. Bus įdomu, kokių naujų veiklos krypčių šiai Krašto valdybai nustatys taryba, ir kaip ši Krašto valdyba įgyvendins projektus pagal pristatytas veiklos gaires dabar, kai visi santykiai tarp Lietuvos ir JAV gyvenančių lietuvių apsuko visą ratą.

Vyto Maciūno pristatytą Krašto valdybos sudėtį turės patvirtinti JAV LB taryba. Įdomu, kad abiejų kandidatų sudėtyse vėl tęsti savo pareigas buvo pakviestos dviejų tarybų pirmininkės – Švietimo tarybos pirmininkė Regina Kučienė ir socialinių reikalų tarybos pirmininkė

(Nukelta į 4 psl.)

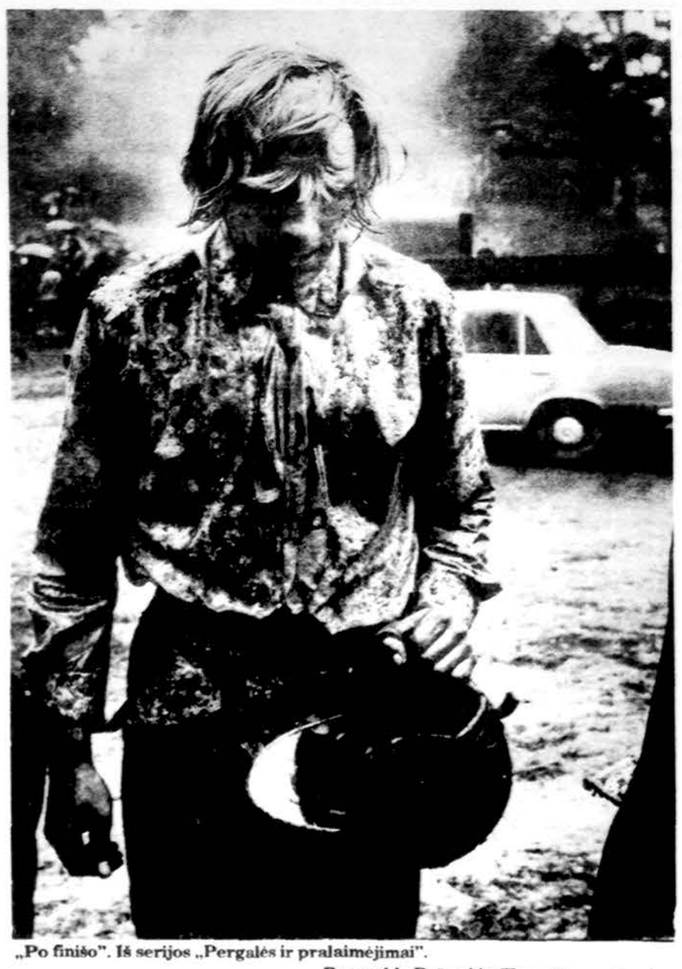

„Po finišo". Iš serijos „Pergalės ir pralaimėjimai". Romualdo Požerskio (Kaunas) nuotrauka

Iš Lietuvių fotografijos parodos, šiuo metu vykstančios Čiurlionio galerijoje.

„Muzika tautas skiria ryškiau negu žemės sienos"

DANUTĖ PETRAUSKAITĖ

Juozas Žilevičius (1891-1985) 1918 metais.

Nors jau įprasta 20-ojo amžiaus pirmos pusės lietuvių kompozitorius vertinti kaip pagrindinius muzikinės kultūros puoselėtojus, tačiau ir po šiai dienai mus stebina jų veiklos įvairovė ir kūrybinė energija. Kas, jei ne jie, atokiausių bažnyčių vargonininkai — J. Kalvaitis, M. Racevičius-Račas, J. Dryja-Visockis, gaivino lietuvišką dainą ir sergėjo tautines tradicijas? Kas, jei ne jie, chorinio sąjūdžio iniciatoriai — Juozas Naujalis, Stasys Šimkus, Juozas Žilevičius, rūpinosi profesionaliosios muzikos suklestėjimu ir valstybinės švietimo sistemos kūrimu? Ypač ryškūs šio laikotarpio panoramoje Juozo Žilevičiaus nudirbti darbai. Būdamas kompozitoriumi ir muzikologu, chorvedžiu ir pedagogu, publicistu ir lektoriumi, jis dėjo pirmąsias plytas į Nepriklausomos Lietuvos meno ir mokslo rūmą. Deja, vėliau pasirinkęs emigranto dalią, Lietuvoje Juozas Žilevičius, kaip ir dauguma kitų menininkų, dėl politinės konjunktūros liko visai pamirštas. Ir nors sulaukė garbaus amžiaus (1891-1985), tačiau, gyvas būdamas, tėvynėje taip ir liko deramai nepagerbtas. Tik prasidėjus tautiniam atgimimui, atsirado galimybė viešai įvertinti Juozo Žilevičiaus kūrybinį palikimą ir nulenkti galvas prieš taurią ir didingą jo asmenybę.

Juozo Žilevičiaus gyvenimas — tai nuolatinis mokslo žinių siekimas ir alinantis kasdieninis darbas, plušant muzikos baruose, o taip pat buriant lietuvius bendrai kultūrinei veiklai. Jau ankstyvoje jaunystėje Žilevičius, gavęs pirmąsias pamokas iš Plungės vargonininko, ėmė greitai pats vargonininkauti, tačiau neapsiribojo liturginiu giesmynu, o žvalgėsi po naujus horizontus — pasaulietinės muzikos kūrimą bei jos propagavimą. Pažintis su M. K. Čiurlioniu, prof. V. Lipovskiu, prof. E. Volteriu, Česlovu Sasnausku paskatino jį ne tik savarankiškai gilintis kompozicijos srityje, bet ryžtis studijoms Petrogrado konservatorijoje. Tuometinė Rusijos sostinė jaunąjį menininką viliojo turtingu koncertiniu gyvenimu ir garsiais kompozitorių vardais. Mokydamasis vargonų ir specialios teorijos klasėse pas Z. Handšiną, A. Žitomirskį, A. Glazunovą, V. Karatyginą, J. Vytuolį, M. Šteinbergą, Žilevičius jautė didelę pagarbą savo mokytojams ir perėmė iš jų esmines interpretavimo manieras bei komponavimo braižą — aiškų formos ir stiliaus supratimą, klasikinę harmoniją. Anot Vlado Jakubėno, J. Vytuolio duotas pagrindas, „ypač sugebant parašyti ką nors paprasto, bet nebanalaus", Žilevičiui pasiliko visam gyvenimui. Tai liudija ir 1919 metais atliktas diplominis darbas — trijų dalių simfonija — pirmas tokio žanro lietuvių kompozitoriaus kūrinys.

Tačiau Juozas Žilevičius nesitenkino vien konservatorijos mokymo programa. Jį domino ir kitos veiklos sritys — archyvistika, meno istorija, archeologija, pedagogika. Dar gyvendamas Plungėje, būsimasis studentas pradėjo rinkti Lietuvos kultūros istorijai vertingus eksponatus — tautosaką, knygas, periodiką, muzikinę literatūrą. O prof. Z. Handšinui pakvietus tvarkyti Petrogrado Viešosios bibliotekos senųjų kompozitorių rankraščių skyrių, Žilevičiui atsirado proga įgyti ir profesionalių bibliotekininkystės žinių, vėliau labai pravertusių, kaupiant analogišką medžiagą ir steigiant Lietuvių muzikologijos archyvą. Kompozitoriaus akiratį taip pat plėtė paskaitos, kurių jis klausėsi Meno ir Archeologijos institutuose. Ypač Žilevičių žavėjo priešistorinių epochų ir viduramžių kultūros, renesanso ir klasicizmo muzika. Gal todėl jis ir liko abejingas 20-ojo amžiaus meniniams eksperimentams, nors ir pripažino impresionistų bei ekspresionistų indėlį į muzikinės kalbos atnaujinimo procesą. Bet drauge pranašavo greitą grįžimą prie įprastinių išraiškos priemonių, nes „vokiečių ir rusų literatūroje pradėjęs smarkiai veikti ‚modernizmas' [...] baigia jau mirti. [...] Tapyba ‚moderninė' irgi ne kaip gyvuoja". Taip mąstė dauguma buvusių Lietuvos vargonininkų. Kaip menininkai, brendę provincijos terpėje, jie, pakliuvę į intensyvų muzikinį gyvenimą gyvenančių didmiesčių aplinką, godžiai sėmėsi dvasinio peno, pirmiausia tradicinių menų srityje. „Ar galima tinkamai suvokti Debussy kūrybos pradus, jei Bach'as ir Beethoven'as neišgyventas?" — kalbėjo Juozo Žilevičiaus bendražygis Stasys Šimkus. Nesitenkindamas vien paskaitose gaunamomis žiniomis, Žilevičius daug skaitė. Jį domino užsienio ir rusų pedagogų bei meno istorikų teorinė mintis ir praktiniai patarimai. Kadangi Petrogrado konservatorija ruošė tik muzikos atlikėjus, nesuteikdama jiems mokytojo kvalifikacijos, tai jis spragą pedagogikoje pildė informacija, įgyta Rusijos sostinėje keletą metų lankant specialius kursus. Gal todėl Juozas Žilevičius iš visų lietuvių kompozitorių ir išsiskyrė didžiausia pedagogine kompetencija.

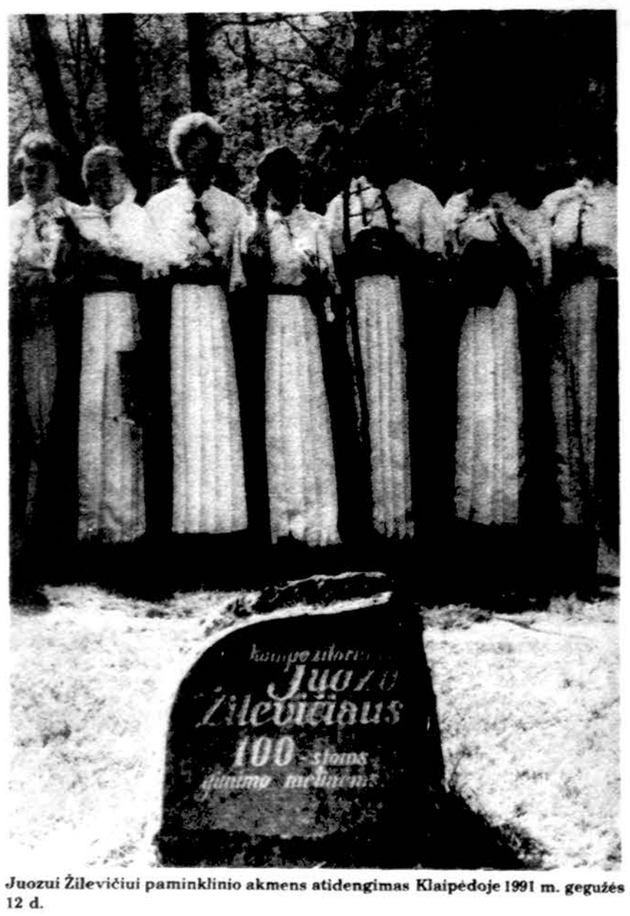

Juozui Žilevičiui paminklinio akmens atidengimas Klaipėdoje 1991 m. gegužės 12 d.

1920 metais jau turėdamas laisvojo menininko diplomą ir Vitebsko konservatorijoje gautą profesoriaus vardą, Juozas Žilevičius grįžo į Lietuvą ir netrukus pradėjo dirbti Švietimo ministerijoje meno skyriaus viršininku. Skirtingai nuo savo kolegų kompozitorių, kurie buvo įsitikinę, kad muzikinės kultūros lygis tiesiogiai priklauso nuo profesionalių atlikėjų skaičiaus, Žilevičius šią problemą siejo su išprususių klausytojų stygiumi. Jis visomis išgalėmis siekė, jog vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai muzikoje nusimanytų tiek, kiek kitose disciplinose, t.y. gautų inteligentui būtiną teorinių žinių kiekį bei išsiugdytų praktinius muzikos atlikimo ir klausymo įgūdžius. 1923 metais Žilevičius, remdamasis Vakarų valstybių analogais, paruošė muzikos programą, kuri netrukus oficialiai buvo patvirtinta. Profesorius džiūgavo: „Lietuvos tauta, būdama dainių tauta, valdžios asmenyje įvedė muzikos-dainavimo mokymą lygiai privalomu su kitais dalykais mokykloje. [...] 1923 metai mūsų muzikos meno istorijoje bus aukso raidėmis įrašyti, nes tuo patiesiamas pamatas mūsų tautos muzikalingumui". Suprasdamas, kad naująją programą galės įvykdyti tik kvalifikuoti mokytojai, Juozas Žilevičius pats ėmė rūpintis jų rengimu. Jis rašė į spaudą metodinius straipsnius, išleido vadovėlį *Jaunas dainininkas*, organizavo vasaros kursus ir jiems vadovavo. Ir šiandien muzikos mokytojai remiasi Juozo Žilevičiaus suformuluotais pedagoginiais principais, deja, dar nepajėgdami jų pilnai įgyvendinti.

Pedagoginis darbas kompozitoriui tapo kasdienine duona. Jis dėstė Juozo Naujalio muzikos mokykloje, A. Sutkaus vaidybos studijoje, Klaipėdos konservatorijoje, tikėdamasis pajūryje įkurti aukštąją muzikos mokymo instituciją, koordinavo Respublikos mastu mokymo planus ir tobulino programas. Kartu įvairiomis formomis gaivino ir plėtojo tautinį bei profesionalųjį muzikos meną. Juozas Žilevičius buvo vienas iš tų, kurie steigė Operos teatrą ir statė pirmuosius spektaklius, organizavo pirmąją Dainų šventę ir vasaros simfoninius koncertus, dalyvavo kultūrinių draugijų veikloje ir kūrė muziką. Į pastarąją savo veiklą profesorius žvelgė labai santūriai: „Nesu kompozitorius, nors ir esu teoretikas. [...] Rašau tik tai, kas šiandien reikalinga". Tačiau muzikinis Juozo Žilevičiaus palikimas rodo, kad kūrybos baruose buvo išvaryta gili vaga. Profesoriui daugiausia rūpėjo saviveiklinių atlikėjų, mokyklinis ir bažnytinis repertuaras, todėl jis su užsidegimu rašė dainas, maršus kariuomenei, instrumentinius kūrinius, chorines kantatas, giesmes, mišias. Ši muzika buvo kuriama liaudišku stiliumi, paprasta, nuoširdžia kalba. Kompozitorius K. Kaveckas pažymėjo, kad „muzikos kūryboje jis (Juozas Žilevičius — D.P.) yra daugiau padaręs, negu pats save vertina", kad „jo dainos chorui, spausdintos ir iš rankraščių, plačiai aidi po visą Lietuvą ir kitur, kur tik didesnis lietuvių būrelis gyvena".

Bet didžiausio džiaugsmo Juozui Žilevičiui teikė muzikologinė veikla. „Dirbu išimtinai muzikos istorijoje, prie kurios turiu patraukimą", – kalbėjo kompozitorius, „kai pasiseka ką parašyti iš istorijos, nėra man malonesnio dalyko gyvenime". Disponuodamas unikaliais muzikologiniais dokumentais ir papildęs juos Petrograde įsigytais bei savo mokinių surinktais eksponatais, daugiausia liaudies instrumentais, Žilevičius Klaipėdoje įsteigė vieną pirmųjų Lietuvoje muzikos muziejų. Sukauptą medžiagą kruopščiai analizavo, darė mokslines išvadas ir skelbė jas spaudoje. Profesorius rašė apie pirmuosius lietuvių kompozitorius ir jų kūrybą, nagrinėjo muzikos suvokimo ir atlikimo problemas, vienas pirmųjų konservatorijoje pradėjo skaityti Lietuvos muzikos istorijos kursą, komentuoti koncertines programas, leisti muzikinius žurnalus. 1929 metais Žilevičiui išvykus gyventi į JAV, su juo iškeliavo ir dalis muziejaus, davusio pradžią Lietuvių muzikologijos archyvui.

Vaizdas iš ekspedicijos į Igarką 1988 metais Sibiro tremtinių palaikams grąžinti į Lietuvą.

Zacharijaus Putilovo nuotrauka

Jonė Paltarokaitė-Valaitienė

NESUGRĮŽIMAS

Neatsisveikinau,
nepriglaudžiau,
nepalydėjau
ir kryžių
nešančio rožančiaus
neapverkiau.
Tik apgailėjau
laiką,
praėjusį,
nesugrąžinamą,
ir žemę
bebalsę,
nepadalinamą.
Tik priglaudžiau
gyvenimą,
kurį aš rankomis
rinkau
ir kuris virto
mano buitimi,
žaliuojantį
kas kartą
vis žaliau,
išplaukiantį
į negrįžimo jūrą,
pavirstantį
tik žemės dalimi...

LEDINIS MIESTAS

Ledinės pirkios,
langai ir durys.
Ledinis viralas
su ašaka.

Prie pirkios —
ledinis takas,
įžūlus melas
ir skausmo ašara —

* * *

Kas veidą aliejais išteps
šaltą Arktikos dieną?
Kas sukals lietuvišką kryžių
ir pabudins mirusią Gogolio sielą?

* * *

Ledinės pirkios,
smurto tvoros
ir šiaurės tamsa.

Įžūlus melas,
nebylė Lena
ir tremtinio dalia —

BALADĖ

Jis buvo vienas
ir akimirka —
viena.

Jų buvo trys: —
trys šautuvai,
trys žvilgsniai šalto plieno.

Ir dužo ankstus rytas,
spygliuoto šalčio patale
tirpo vasario mėnesiena.

O jame plakė
karžygio širdis,
ir Vyčio kryžius
meldė atleidimo.

Bet karžygiai taip pat numiršta
nuo trijų žvilgsnių
šalto plieno,
kaip senas medis,
kaip blėstanti naktis...

Jis buvo vienas
ir akimirka —
viena.

Jų buvo trys: —
trys šautuvai,
trys žvilgsniai šalto plieno...

Juozo Žilevičiaus darbo tempas buvo labai spartus, o apimtis — sunkiai telpanti į dienos rėmus. Be atostogų, negailėdamas savo sveikatos, jis metų metus su didžiule energija plėšė neišartus Lietuvos muzikinės kultūros dirvonus, dažnai jausdamas fizinį nuovargį ir dvasinę depresiją, matydamas oficialių institucijų neveiklumą ir kolegų abejingumą. Bet jokie kliudymai nesutrukdė siekti užsibrėžto tikslo. Pasijutęs nelabai reikalingas Lietuvoje, profesorius su nemažesniu entuziazmu pasinėrė į išeivijos kultūrinę veiklą — rengė dainų šventes, dirbo publicistinį ir mokslinį darbą, daug triūsė Muzikologijos archyve. Savo buvusiam mokiniui jis guodėsi: „Dirbu po 14-16 val. paroje, nesgi ne tie metai, ką Klaipėdoje buvau". Jau gilioje senatvėje Juozas Žilevičius visus stebino savo enciklopedinėmis žiniomis, nepaprastai tikslia tolimų įvykių retrospekcija ir neišsenkamu kūrybingumu. Net kelis mėnesius prieš mirtį Baltimorės ligonių slaugos namuose visiškai apakęs 94 metų kompozitorius teiravosi kai kurių istorinių duomenų, tikėdamasis dar šį tą nuveikti.

Kas ta gyvybinga versmė, teikusi menininkui įkvėpimą ir neišsenkamą jėgų atsargą? Patiems Juozo Žilevičiaus žodžiais – tai tikėjimas ir tėvynė, kuriuos galima geriau pažinti meno pagalba ir šia forma reikšti savo jausmus. Profesoriui muzika buvo metafizinis reiškinys. Jis aiškino, kad atėjęs į pasaulį žmogus jau rado garsą, atkreipė dėmesį į jo ypatingą galią veikti kūną ir sielą, ėmė jį tobulinti ir išsirinko tarpininku, bendraujant

(Nukelta į 4 psl.)

Tomas Venclova Chicago's festivalyje

Poetas, eseistas ir Lietuvos teisių gynėjas **Tomas Venclova** skaitys savo kūrybą šių metų lapkričio 10 dieną, sekmadienį, Chicago's Humanitarinių mokslų ir menų festivalyje, kurį jau antrus metus rengia Illinois Humanities Council kartu su Chicago's pagrindinėm kultūrinėm institucijom. Visos dienos renginys, pavadintas „Culture Contact", per žodį, muziką ir meną tyrinės kultūrines sąveikas pasaulyje ir mumyse pačiuose. Tomas Venclova bus pagrindinis kalbėtojas Lietuvos sostinei Vilniui skirtoje programoje, kuri vyks tarp 2:30 ir 3:30 v. p.p. ir vėl nuo 4 v. p.p. Chicago Cultural Center, 78 East Washington Street. Programoje Vilniaus istoriją nušvies **Irwin Weil,** Northwestern universiteto slavų kalbų ir literatūrų profesorius, dainuos operos solistas **Arnoldas Voketaitis** ir **The Lira Singers.** Tomas Venclova skaitys savo eilėraščius, tarp jų „Odę miestui". Skaidrėmis bus parodyta Vilniaus architektūra.

Tomas Venclova
Jono Kuprio nuotrauka

Po daugelio metų rūpesčio lietuvių laisve savo tėvynėje Tomas Venclova 1977 metais persikėlė į Jungtines Valstybes. Jis yra vienas iš Lietuvių Helsinkio grupės steigėjų. Priklauso Tarptautiniam PEN klubui ir yra PEN skyriaus egzilėje valdybos narys.

Nors Venclova moka daug kalbų, įskaitant rusų, lenkų ir anglų, poeziją rašo tik lietuviškai. Jo kūrybą į kitas kalbas yra vertę įvairūs rašytojai, tarp jų Stanislaw Baranczak ir JAV poetas laureatas Joseph Brodsky. Venclova yra baltų kalbų žinovas ir politinės cenzūros studijuotojas. Pastaruoju klausimu yra parašęs mokslinių darbų: pvz., „Prison as Communicative Phenomenon: The Literature of Gulag" *(Comparative Civilization Review)*, „On the Art of Writing in the USSR" *(The New Leader)*. Tomas Venclova yra Yale universiteto slavų kalbų ir literatūrų „associate" profesorius.

Kiti Amerikos rašytojai ir istorikai, kurie dalyvaus festivalio programose, bus Toni Morrison, John Wideman, Harry Harootunian, Wadad Kadi, Sandra Cisneros ir David Hernandez, N. Scott Momaday, Michael Ondaatje. Bilietai į festivalį gaunami per Ticketmaster (312)902-1500. Informacijas apie festivalį teikia Eileen R. Mackevich ir Jenifer Moran, festivalio vykdomosios rengėjos, Illinois Humanity Council įstaigoje (312)939-5212.

Naujas JAV Lietuvių Bendruomenės amžius?

(Atkelta iš 2 psl.)

Birutė Jasaitienė. Jų tarybų centrai liktų Chicago'je, o kiti pristatyti Krašto valdybos nariai (laukiant tarybos patvirtinimo) gyvena Philadelphijoje, Cleveland'e, New York'e ir Boston'e. Bus įdomu, kaip Krašto valdyba dirbs ir posėdžiaus, bet, žinoma, kiekvienas valdybos narys atsineš savo perspektyvą.

Komisijos

Komisijoms JAV LB tarybos sesijose kažin ar paskirta užtenkamai laiko — mažiau kaip pusė dienos (kitos komisijos dar renkasi savo „laisvalaikiu" po vakarienės). Jos turi apibrėžti savo veiklos gaires ir siūlyti nutarimus visai tarybos sesijai balsavimui. Šios komisijos maždaug atitinka JAV LB Krašto valdybos narių apibrėžtas atsakomybes: religijos, finansų, organizacinių reikalų, švietimo, politinių reikalų, kultūros, socialinių reikalų ir jaunimo reikalų komisijos. Jose vyksta karštos diskusijos. Kartais komisijų pasiūlymai nutarimams nesulaukia tarybos narių balsų daugumos. Vis vien tarybos nariai turi progos pasidalinti į grupes, kurios juos domina.

Yra specialių komisijų, kurių nariai išrenkami visai tarybos narių kadencijai. Kontrolės komisijon sesijoje išrinkti trys finansus gerai suprantantys tarybos nariai: Rimas Aukštuolis (pirmininkas), Linas Kučas ir Kęstutis Bileris. JAV LB apyvarton plaukia daugiau kaip 1.5 milijono dolerių. Reikia suprantančių iždų patikrinimo taisykles, bet kasdieninė iždų tvarka tai tarybos narių ir iždininkų atsakomybė.

Garbės teismas turbūt unikalus lietuviškas reiškinys. Kasmet JAV LB Garbės teismas turi apsvarstyti vieną, kitą reikalą. Kartais jį tenka kitur nukreipti. Garbės teismo pirmininku išrinktas buvęs JAV LB pirmininkas dr. Antanas Razma. Kiti nariai: Daina Kojelytė, dr. Vytautas Majauskas, dr. Zigmas Brinkis, dr. Pranas Zundė.

Įdomūs momentai

JAV LJS pranešimas apie Jaunimo kongresą ir žinios apie važiuojančius į jį 13 svečių iš Lietuvos susilaukė nemažo tarybos narių susidomėjimo. Tarybos sesijoje JAV Lietuvių jaunimo sąjungai atstovavo Rūta Kalvaitytė. Dalyvavo ir lėšų telkimo pirmininkas Vytautas Kamantas. Šie svečiai iš Lietuvos (ne atstovai, buvo pabrėžta) pristatys savo sričių (dvasinis gyvenimas, švietimas, ekologija ir pan.) būklę Lietuvoje ir su Kongreso atstovais suprojektuos uždavinius šiose srityse.

Po JAV LB tarybos sesijos Philadelphijoje spalio 4-6 dienomis: dr. Antanas Razma, buvęs JAV LB pirmininkas, Vytautas Kamantas, Tarybos prezidiumo pirmininkas, Vytas Maciūnas, naujasis JAV LB Krašto valdybos pirmininkas.

„Konkretūs uždaviniai ateičiai" buvo simpoziumas, kuriame dalyvavo dr. Zigmas Viskanta, Algimantas Gečys, kun. Kazimieras Pugevičius ir Vaiva Vėbraitė. Trys pirmieji prelegentai kalbėjo apie konkrečius uždavinius, konkrečius projektus, kuriuos galima atlikti ar kurie jau atlikti. Vaiva Vėbraitė 1991 metais padėjo suruošti (ne LB ribose) labai sėkmingus mokytojų lavinimosi kursus Lietuvoje, kuriuose dalyvavo 500 Lietuvos mokytojų. Šiame simpoziume ji pasirinko kalbėti kitoje plotmėje. Daug kas jautė, kad jos kalba parodė įsitikinimą Lietuvių Bendruomenės egzistencijos reikalingumu (lyg tikras „pep talk" tarybos nariams). Jai baigus kalbėti, visi stojo ir širdingai plojo. Savo kalbos tekstą Vaiva, berods, pažadėjo *Pasaulio lietuvio* redaktoriui, kaip tinka bendruomenininkei. Vaivos įsitikinimu, Lietuvių Bendruomenė turi praturtinti kitą veiklą. Ji jautė, kad po Antrojo pasaulinio karo išeiviai pergyveno lūžį, kad dabar esame labiau reikalingi — turime gyvinti, spartinti, tikslinti savo veiklą. Jei išeivijoje užaugantys savo lietuvybę matė ne tiek kaip pareigą tautai, o meilės jai išdavą, tai dabar tas gali lemti viską, galima tada ieškoti bendros gijos. Ji mano, kad ryškės naujos grupuotės, kad grįšime prie mažiau populiarių darbų. „Mes — nei Lietuvos atstovybė, nei jų šešėlis".

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimas vyks turbūt liepos 1-4 dienomis Lemont'e, 1992 metais. JAV LB atstovų rinkimą į seimą tvarkys JAV LB Prezidiumas. PLB pirmininkas dr. Vytautas Bieliauskas Philadelphijoje pristatė tam tikrų faktų apie PLB veiklą, pareiškė savo tam tikrų nuomonių apie ryšius tarp JAV LB ir PLB, tarp PLB ir kitų veiksnių. PLB pradėjo savo kadenciją, kai buvo 19 kraštų bendruomenių. Atkrito Artimieji Rytai ir Yemen, o dabar prisidėjo Estija, Latvija, Singapore, Moldavija, Vengrija ir Lenkija. PLB šiuo metu rūpi Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso pasisekimas, rūpi atgaivinti socialinius reikalus pasaulinėje lietuvių išeivijos plotmėje, rūpi įvyksiantis PLB seimas (kuriame dalyvaus 48 JAV atstovai, o taip pat JAV LB Krašto valdybos pirmininkas ir JAV LJS pirmininkas/ė). Dr. Bieliauskas priminė, kad JAV sukeliama net 30% Vasario 16-osios gimnazijos išlaikymo aukų. Kiekvienas JAV LB tarybos sesijos dalyvis gavo vėlyviausią PLB išleistą leidinį, Vytauto Landsbergio kalbų rinkinį *Atgavę viltį*.

Tarybos sesiją filmavo Vytautas Kvietkauskas iš Lietuvos „Panoramos" programos. Jis taip pat susilaukė aplodismentų kaip pirmasis iš Lietuvos tapęs akredituotu Jungtinių Tautų žurnalistu. JAV LB tarybos sesijoje dalyvavo nemažai buvusių JAV LB pirmininkų. Tarybos nariai taip pat išklausė kitų sveikinimų, kitų pranešimų. Be PLB seimo 1992 metų vasarą, reikės planuoti ir ruoštis devintajai Tautinių šokių šventei. Taip pranešė Tautinių šokių instituto pirmininkė Dalia Dzikienė, kuri bus šventės meno vadovė.

JAV LB tarybos tryliktoji sesija praėjo su dideliu pasisekimu. Didžioji dalis tarybos narių jautė pareigą dalyvauti sesijoje. Viešbutis buvo labai palankiai išdėstytas tarybos sesijos dalyvių poreikiams, ir kiekvieną vakarą sesijos dalyviai galėjo bendrauti ir vaišintis užkandžiais dėka svetingų Philadelphijos rengėjų. Didelė padėka priklauso Linui Kučui (pirmininkui), Renatai Kučienei, Raimondai Rukšienei, Alei Maciūnienei ir Ramunei Daunorienei.

Naujoji JAV Lietuvių Bendruomenės Krašto valdyba, naujai išrinktasis Tarybos prezidiumas, naujai išrinkti JAV LB tarybos tryliktosios sesijos nariai turi daug pasirinkimų. Ateities JAV LB ir aplamai išeivijos kelias priėjo prie sankryžos — reikės nuspręsti į kurią pusę eiti: ar JAV LB bus dvikalbė? kiek anglų kalba bus vartojama? ar atėjo LB laikas turėti atstovą ar būstinę pačioje Lietuvoje? kokia Washington'o įstaigos ateitis? Naujai išrinktasis JAV LB Krašto valdybos pirmininkas Vytas Maciūnas sakė, kad jo kadencijos pradžios prioritetas — paruošti strateginį JAV LB organizacijos planą. Jis norės plėsti kultūrinius ryšius su Lietuva, praplėsti ryšius su JAV gyvenančiais latviais ir estais, padėti Lietuvos studentams ir mokslininkams surasti informacijas apie studijas ir stažuotes JAV, nenaudojant JAV lėšų! Reikia palinkėti naujam pirmininkui sėkmingai eiti JAV LB tarybos gairių bei savo nustatytu keliu. Tegul JAV LB nepraranda savo prasmės ir svarbos ne vien Lietuvai, bet ir JAV lietuvių kilmės žmonėms.

(Viena šalutinė įdomybė — šioje sesijoje dalyvavo neproporcingai daug Vytų ir Vytautų. Tai net naujų JAV LB Krašto valdybos bei Tarybos prezidiumo pirmininkų vardai!)

(Ramunė Kubiliūtė yra kadenciją baigianti JAV LB Krašto valdybos vicepirmininkė informacijos reikalams.)

A.a. Broniaus Kviklio tėviškėje pastatyta jo ir Vlado Kviklio atminimui medinė skulptūra.

Rytoj, spalio 27 dieną, sekmadienį, 3 v. p.p. Jaunimo centre, Chicago'je, Akademinis skautų sąjūdis ruošia a.a. Broniaus Kviklio pagerbimo akademiją.

Po koncerto su Lietuvos nacionaliniu simfoniniu orkestru 1991 m. rugsėjo 4 d. Vilniuje: solistas Jonas Vaznelis, smuikininkė Linda Veleckytė-Kerpienė, dirigentas Alvydas Vasaitis.

Antano Sutkaus nuotrauka

Sezono pradžia Vilniaus Filharmonijoje

„Šį vakarą Šv. Jono bažnyčioje simfoninės muzikos sezoną Vilniuje pradeda Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras su keletu svečių, JAV lietuvių (dirigentas — Alvydas Vasaitis)." Taip skelbė *Respublikos* laikraštis Lietuvoje 1991 m. rugsėjo 4 d. laidoje. Mieste iškabinti plakatai-skelbimai taip pat ragino šiame koncerte dalyvauti. Mūsų Chicago's menininkai ne tiktai buvo dalimi „I Lituani" premjeros Vilniaus Operos ir baleto teatre, bet maloniai priėmė Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro vyriausio dirigento Juozo Domarko kvietimą orkestro sezoną atidaryti vien Mozart'o kūrinių koncertu. Koncerte dalyvavo trys menininkai iš JAV: dirigentas Alvydas Vasaitis, kuris dirigavo du premjerinius „I Lituani" spektaklius Vilniuje, taip pat smuikininkė Linda Veleckytė-Kerpienė, talkinusi Operos orkestrui „I Lituani" spektaklių metu, ir bosas Jonas Vaznelis, atlikęs Viltenio vaidmenį. Šiuo metu Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro nuosavos patalpos restauruojamos, tad koncertui buvo parinkta puikia akustika pasižyminti Šv. Jono bažnyčia. Koncertas pradėtas Mozart'o „Figaro vedybų" uvertiūra. Po šio nuotaikingo įvado buvo koncertas smuikui ir orkestrui Nr. 3 G-dur, kurio solistė — Linda Veleckytė-Kerpienė. Ypač antroje koncerto dalyje buvo ryškūs smuikininkės techniniai ir interpretaciniai sugebėjimai. Pirmoji koncerto dalis baigta Jono Vaznelio dviem arijom iš operos „Užburtoji fleita". Čia Jonas Vaznelis turėjo progos dar kartą paryškinti savo balso pajėgumą ir subtilų dainavimą.

Antra koncerto dalis — Mozart'o simfonija Nr. 39 Es - dur. Prie pulto vėl Alvydas Vasaitis. Simfonija atlikta, subtiliai interpretuojant Mozart'o muziką, bet tuo pačiu su derama kulminacija paskutinėje simfonijos dalyje. Gausūs perpildytos bažnyčios žiūrovų aplodismentai bei gėlių puokštės koncerto atlikėjams liudijo šio koncerto sėkmę. Šių trijų menininkų muzika vėl bus galima pasigėrėti Broniaus Kviklio atminimui skirtos akademijos meninėje programoje šių metų spalio 27 dieną Jaunimo centre, Chicago'je.

Muzika...

(Atkelta iš 3 psl.)

su dievais. Žilevičius nepripažino vien fizinės garso charakteristikos, manydamas, jog tai tik lengviausiai apčiuopiama materija, už kurios slepiasi žmogaus sąmonei sunkiai pažinus antjutiminis pasaulis. Remdamasis įvairių tautų mitologija, liaudies dainomis ir konkrečiais istoriniais faktais, kur buvo matyti sena muzikos panaudojimo tradicija, kovojant su blogiu, tėvynės priešais ir net pačia mirtimi, Juozas Žilevičius apibendrino žmonijos požiūrį į garsų meną ir išskyrė pagrindines jo taikymo sferas — liaudies apeigas, Bažnyčią, kasdieninį gyvenimą, mediciną, zoologiją, mokyklą, tuo pabrėždamas muzikos polifunkcionalumą. Remdamasis Aristotelio auklėjimo teorija, Žilevičius labiausiai akcentavo vertybinę meno paskirtį, ypač ugdant dorovingumą. Profesorius Šekspyro žodžiais teigė, kad „kas muzikos savy negirdi, ko nežavi harmonijos aidai, tas gali būt ir neištikimas, ir grobuonis, ir neteisingas". Pasak Juozo Žilevičiaus, muzika geriau nei kas kitas lavina klausos ir kvėpavimo organus, balso skambėjimą, tareną, protą, estetinius pojūčius, o specialiai išskirta liaudies daina, kaip ypatingas lietuvių sielos veidrodis ir būdo bioskopas, ugdo tautinę savimonę, silpnina politines kovas, padeda užsimegzti draugystei. Žmones, nesugebančius suprasti muzikos — tos nepakartojamos gamtos kalbos, Žilevičius laikė invalidais, dėl savo pačių kaltės atskirtais nuo juos supančio pasaulio. Taip muzikos suvokimą jis pakylėjo į būties pažinimo lygmenį. Profesorius buvo įsitikinęs, kad „muzika skiria tautas ryškiau negu žemės sienos" ir visomis išgalėmis stengėsi ją įteisinti kaip pagrindinę dvasios tobulinimo priemonę ir žmogaus bei valstybės kultūringumo rodiklį.

Šių metų kovo 16 d. sukako 100 metų nuo Juozo Žilevičiaus gimimo. Ta proga Lietuvos muzikai pirmą kartą viešai pagerbė jo atminimą. Vilniuje iškilmingo vakaro inciatoriais buvo fondo „Į laisvę" nariai, kurie suruošė Juozo Žilevičiaus kūrinių koncertą bei prisiminė kompozitoriaus nueitą gyvenimo kelią. Šis renginys po kelių dienų buvo pakartotas Kaune. Klaipėdiečiai Juozo Žilevičiaus jubiliejų šventė gegužės 10-12 dienomis. Chorinė bendrija „Aukuras" (prezidentas — R. Varnas) sukvietė į Klaipėdą didelį būrį Žemaitijos regiono chorų, kurie dalyvavo paminklinio akmens atidengime, ąžuoliuko sodinimo ceremoniale ir koncerte po atviru dangumi Laikrodžių muziejaus kiemelyje. Iškilmės baigėsi Marijos Taikos Karalienės bažnyčioje, giedant Juozo Žilevičiaus Mišias ir meldžiantis už jo sielą. Finalinis 100-ųjų Juozo Žilevičiaus gimimo metinių renginys yra numatytas Chicago'je lapkričio 10 dieną, 3 v. p.p. Jaunimo centre. Norėtųsi tikėtis, kad šis jubiliejinis koncertas susilauks gausių klausytojų. Juk kaip kitaip, jei ne savo dėmesiu, mes galime išreikšti pagarbą Juozui Žilevičiui, kurio darbai, pasak Vlado Jakubėno, „stato jį į mūsų muzikų pirmąsias eiles".

• **New York'o Filmų festivalyje** šių metų spalio 1 dieną buvo rodoma trijų filmų programa, pavadinta „Avant-Garde Visions". Programa skirta pagerbti labiausiai nepriklausomus Amerikos filmininkus ir pažymėti 30 metų sukaktį nuo New American Cinema Group įkūrimo. Grupė buvo įsteigta 1960 metais padėti nepriklausomiems filmininkams užsitikrinti lėšas ir jų filmų platinimą. Grupės steigėjų tarpe buvo ir **Jonas Mekas,** kuris dabar vadovauja Anthology Film Archives, nepriklausomam filmų centrui New York'e.